

De *Wüstungen* van de 21^e eeuw

Wüstungen zijn nederzettingen en andere in cultuur gebrachte gebieden die door de nood der omstandigheden moesten worden opgegeven. Het is een begrip dat in de Duitse geschiedschrijving is ontwikkeld naar aanleiding van het verlaten van nederzettingen in de late middeleeuwen en de vroeg moderne tijd [1]. Die nood der omstandigheden werd toentertijd niet in de laatste plaats veroorzaakt door de economische gevolgen van seculaire klimaatfluctuaties in de vorm van het periodiek voorkomen van zogeheten kleine ijstijden in combinatie met politiek-militaire conflicten, later uiteindelijk uitmondend in bijvoorbeeld de godsdienstoorlogen in de 16e eeuw en daarna de rampzalige Dertigjarige Oorlog (1618-1648). Tempo en ritme van de toen nog hoofdzakelijk agrarisch bepaalde economische conjunctuur werd in die dagen nog in sterke mate gestuurd door het klimaat. Dat veranderde vanaf het eind van de 18^e eeuw met de industriële revolutie toen het relatief trage seculaire agrarische conjunctuurritme vervangen werd door de driftige hartslag van het industriële kapitalisme. Dat industriële kapitalisme maakte in de daarop volgende twee eeuwen een steeds verdergaande technische beheersing van de krachten der natuur mogelijk, waardoor het idee kon post vatten dat mens, economie en maatschappij zich geheel onafhankelijk van de natuur zouden kunnen ontwikkelen. Van een dergelijke hoogmoedswaan moeten we heden ten dage terugkomen. De door de industrialisatie teweeg gebrachte uitstoot lijkt zelfs de klimatologische seculaire fluctuaties fataal te verstoren. Over de vraag of, hoe is en op welke termijn die bedreigende ontwikkeling terug te draaien is bestaat echter minder duidelijkheid dan in moed wanhoop alom wordt gehoopt. Vooralsnog lijken ook bij een voorbeeldig snelle omschakeling naar duurzame energiewinning de naijl-effecten van de gedurende de afgelopen twee eeuwen opgebouwde en de komende halve eeuw nog op te bouwen Co₂-uitstoot de komende eeuw garant te staan voor een verdergaande klimaatswijziging, zeespiegelstijging en sterkere neerslagfluctuaties inclusief. Wie denkt het alle onheil met voorbeeldig duurzaam gedrag te kunnen bezweren houdt zichzelf gruwelijk voor de gek. We moeten daarom afzien van de onaantastbaarheid van de klassieke moderniteit uit het tijdperk van het industriële kapitalisme en terugkeren tot het met ontzag rekening te houden met de natuur zoals in de vroeg moderne periode nog gebeurde - de natuur, ook met zijn minder aangename luimen. Bij dat 'rekening houden met' hoort ook de houding van de 'helden van de terugtocht' zoals de Duitse essayist Hans Magnus Enzensberger het zo treffend heeft genoemd [2]. In ruimtelijk opzicht moet een dergelijke terugtocht soms ook heel letterlijk-geografisch opgevat worden, bijvoorbeeld in de vorm van *Wüstungen*: het gedeeltelijk of geheel opgeven van nederzettingen en andere cultureel-geografische locaties onder druk van de veranderende natuurlijke omstandigheden of het veranderen van de functies van nederzettingen en andere cultureel-geografische locaties.

De echte consequenties daarvan durft echter nog bijna niemand en bijna nergens te trekken. In het Duitsland van een Enzensberger zal dat besef nog het eerste doordringen - het land waar het begrip *Wüstungen* is uitgevonden en waar de *Wüstungen* ten tijde van de

Dertigjarige Oorlog nog steeds een onlosmakelijk onderdeel van het collectieve geheugen vormen. Denk bij *Wüstungen* dan ook aan laaggelegen kustgebieden die bij stijging van de zeespiegel en toename van de stormkracht in het verleden en in de toekomst (soms weer opnieuw) opgegeven moesten en moeten worden. Zelfs hele kuststeden op termijn misschien zoals bijvoorbeeld Bremerhaven en Wilhelmshaven - zie een recent pleidooi in die richting in de *Tageszeitung* [3]. In het veel sterker door het water bedreigde Nederland is een dergelijke gedachtegang nagenoeg ondenkbaar - het Nederland dat als Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden in 1648 bij de Vrede van Münster glorieus uit de oorlog te voorschijn kwam en zijn *Wüstungen* uit het verleden, hier vooral tot uitdrukking komend in het opgeven van hele poldergebieden, weer grotendeels ongedaan wist te maken dankzij het gigantische surplus aan beschikbaar kapitaal. Daardoor kennen we in het Nederlands niet een begrip als 'Wüstungen' en zo er al in het verleden er een dergelijk besef bestond is dat later volledig overstemd door het geloof in economische groei en in het vermogen tot waterstaatkundige allesbeheersing dat vorm kreeg met het ontstaan de moderne centralistische natiestaat van het Koninkrijk der Nederlanden in de vroege 19e eeuw waarvan de wording en verdere uitbouw geheel en al verweven is met dit waterstaatkundig triomfalisme.

Iets meer relativering van de eigen nationale Hollandse mythes zou in ruimtelijk verband daarom beslist geen kwaad kunnen. Door economisch en waterstaatkundig hoogstnoodzakelijke grensoverschrijdende urbane samenwerkingsverbanden aan te gaan zou er wellicht op dit vlak een opening in de Hollandse mentaliteit kunnen plaatsgrijpen. Vorig jaar lanceerden wij in dit verband het concept van de **Waaierstad** in het herfstnummer van het kwartaaljournaal op deze site [zie onder de knop **Archief** en daarop volgende artikelen in **ROMagazine** en **De Ingenieur**]. De noodzaak tot Vlaams-Nederlandse grensoverschrijdende waterstaatkundige samenwerking en vooral de fatale gevolgen die een en ander zou kunnen hebben als zo'n samenwerking achterwege blijft kwamen niet veel later treffend tot uiting in de door VRT en EO uitgezonden tv-dramaserie **Als de dijken breken**. Voor dit jaar 2017 staat grensoverschrijdende urbane samenwerking met Duitsland op het programma van deze site met de lancering van het concept **Noorder-Randstad** in het hoofdartikel van dit lente-kwartaaljournaal. Op naar de *Wüstungen* van de 21^e eeuw!

Noten

[1] Zie o.m.: Wilhelm Abel, *Die Wüstungen des ausgehenden Mittelalters* Stuttgart [Fischer] 1955(2) en voor de Nederlandse verhoudingen: Johannes (Hans) Renes, *Wüstungsprozesse in den Niederlanden zwischen 1000 und 1800* In: Klaus Fehn e.a.. *Siedlungsforschung – Archäologie, Geschichte, Geographie* Band 12 Bonn [Verlag für Siedlungsforschung] 1994, blz. 201-233. In tegenstelling tot Abels sterk agrarisch gerichte benadering onderscheidt Renes drie soorten oorzaken voor het ontstaan van Wüstungen, van het structurele analyse-niveau afdalend naar het evenementiële: het natuurlijk milieu (in Nederland sterk watergebonden in de vorm van bodemdaling, ontwatering en dijkenbouw), veranderende sociaal-economische verhoudingen en ten derde toevallige oorzaken als plundering en oorlog. Binnen de praktijk van onderzoek naar *Wüstungen* heeft de aandacht op het 'tussenniveau' van de veranderende sociaal-economische verhoudingen altijd te eenzijdig gelegen op het economische gelegen; de sociale kant hebben de *Wüstungs*-historici in Renes' visie te zeer genegeerd. Laat die kant nu juist van essentieel belang zijn voor het beoordelen van de kansen en mogelijkheden voor een ruimtelijke 'Wüstungs-strategie' voor de 21^e eeuw.
Zie: <https://www.kulturlandschaft.org/publikationen/siedlungsforschung/sf12-1994.pdf>

[2] Zie Enzensbergers in het omineuze jaar 1989 gepubliceerde essay *Die Helden des Rückzugs - Broullion zu einer politischen Moral der Macht* In: *Zickzack - Aufsätze* Frankfurt/M [Suhrkamp] 1997, blz. 55

[3] Benno Schirrmeister, *Bye, bye, Bremerhaven* In: *Tageszeitung* 28 december 2016. Zie voor link: <http://www.taz.de/Archiv-Suche/!5369465&s=&SuchRahmen=Print/>